

AZ 1912. ÉVI XXXVI. TÖRVÉNYCIKK
„A DEBRECZENI ÉS A POZSONYI MAGYAR KIRÁLYI
TUDOMÁNY EGYETEM FELÁLLÍTÁSÁRÓL”
SZÖVEGE ÉS MINISZTERI INDOKOLÁSA

THE TEXT AND MINISTERIAL PREAMBLE OF ARTICLE XXXIV OF 1912 "ABOUT THE FOUNDATION OF HUNGARIAN ROYAL UNIVERSITIES IN DEBRECZEN AND POZSONY". The objective of this source publication is nothing else but the bill and its preamble, through which in 1912 the universities of Debrecen and of Pozsony, respectively, came to be established. The preamble signed by Minister of Religion and Public Education János Zichy well reflects all the aspirations and controversies which characterized Hungarian educational and higher educational policy at the end of the 19th century, and the path, punctuated by manifestations of zeal and regression, finally led to the foundation of the third and fourth university in Hungary. The thorough preliminary professionalism pervading the preamble which, despite the disunity of the political spectrum, made a success of the bill can be regarded as exemplary.

Egy törvényjavaslat elé

Egyetemünk alapításának legfontosabb dokumentuma az a törvény, melyet viszonylag rövid képviselőházi vita után, a főrendek hozzájárulásával 1912. július 7-én szentesített az uralkodó, s melyet 1912: XXXVI. szám alatt cikkelyeztek be.¹

A Törvény alapjául szolgáló meglehetősen rövid javaslati törvényszöveg² betérjesztője és az ahhoz járuló – mai mércével mérve is – alapos indokolás aláírója, akkor hivatalban lévő vallás és közoktatás miniszterként, gróf Zichy János (1869–1944) volt. A törvényjavaslat betérjesztésére 1911. december 1-jén került sor.³ Az országgyűlés korabeli szabályai és szokásai szerint ezután a közoktatási és a pénzügyi bizottság véleményezte a javaslatot, amelynek parlamenti tárgyalása 1912. június 5-én kezdődött meg.

A korabeli oktatásügyi törvényjavaslatoktól eltérően, meglepően gyorsan és szinte érdemi vita nélkül engedte át a képviselőház a törvényjavaslatot. A két egyetem létesítéséről szóló javaslattal összefüggésben csak néhány észrevétel hangzott el, és a képviselőház tagjai – pártállástól függetlenül – szinte kivétel nélkül szükségesnek és hasznos-

¹ A törvény szövege: *Magyar Törvénytár 1912. évi törvénycikkek*, Budapest, 1913, 512–514. Kihirdetett az Országos Törvénytár, 1912. évi július hó 11-i 12. számában.

² A törvényjavaslat szövege: *Az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának irományai*, XIV., 251–252. a 439. sz. iromány.

³ *Az 1910–1915 évi országgyűlés képviselőházának naplója*, XII., 4. (az 1911. december hó 1-jén megtartott 303. ülésen)

nak ítélték a törvény megszavazását.⁴ Az eredeti javaslat és végül a képviselőház által elfogadott szöveg között csupán két eltérés van: a 2. §.-ban az új változat az esetlegesen létesítendő debreceni közkórházat (a már létező pozsonyi állami kórházhoz hasonlóan) az egyetemi oktatás céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alá helyezni rendeli. A 4. §.-ból pedig kikerült a pozsonyi jogakadémia tanárainak rendelkezési állományba való helyezésének elrendelése.

A főrendiház szintén támogatta a javaslatot, és itt elhangzottak olyan javaslatok is, melyek a felsőoktatás fejlesztésének további lépéseire vonatkoztak.⁵

A mindössze hét paragrafusból álló törvény szövegéhez egy több mint húszoldalas indoklás járult,⁶ melynek végső formába öntőjét valószínűleg Balogh Jenő minisztériumi államtitkár személyében sejtethjük. A rendkívül alapos „tanulmány” (statisztikai adatokkal alátámasztva) számba veszi az új egyetemek felállítását indokoló körülményeket, felvázolja a hazai egyetemek állapotát, hangsúlyozva a budapesti egyetem túlsúlyosságát. Tárgyilagosan ismerteti az 1876-tól, az egyetemek számának bővítése tárgyában 35 éven át tartó szenvedélyes vitákat, köztük a szaksajtóban megjelent, az országgyűlésen elhangzott javaslatokat. Felvillantja mindazokat a pedagógia és tudománypolitikai érveket, melyek az egyetemek társadalmi feladatai újragondolása mögött állhatnak. Részletesen bemutatja azt, miként versengett öt város (Debrecen, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged) az egyetem felállításának jogáért, és végül milyen érvek szóltak amellet, hogy azt Debrecen és Pozsony nyerte el.⁷

Az indoklás áttanulmányozása nem csak a felsőoktatás történetével foglalkozók számára lehet gyümölcsöző, hanem – a felelősségteljesség sugárzó gondolatok okán – a jelen oktatáspolitikusai számára is példaadó lehet.⁸

P. Szabó Béla

⁴ *Az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának naplója*, XVI., 458–469. (az 1912. évi június hó 5-én tartott 390. ülésen)

⁵ *Az 1910–1915. évi országgyűlés főrendiházának naplója*, I., 232–241. (az 1912. évi június hó 17-én tartott XXVI. ülésén)

⁶ *Az 1910–1915. évi országgyűlés képviselőházának irományai*, XIV., 253–274.

⁷ Vö. FELKAI László, *A pozsonyi és a debreceni egyetem létesítésének előzményei* = Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról, Budapest, 1983, 8–99; Uő., *Gróf Zichy János, a kultuszminiszter*, Magyar Pedagógia, 100(2000/1), 53–58.

⁸ A két szöveg szerkesztése során, csak nyomdatechnika fejlődése miatt lehetséges változtatásokat eszközöltök a hosszú mássalhangzók esetén.

439. szám.

Törvényjavaslat**a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról**

1. §.

Debreczenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem állíttatik fel.

2. §.

E törvény életbelépése után, a vallás- és közoktatásügyi minister által, meghatározandó időpontban a pozsonyi állami kórház a belügyminiszteri tárczából a vallás és közoktatásügyi ministeri tárczába vétetik át, a pozsonyi kir. jogakadémia pedig megszüntetetik.⁹

3. §.

Az új egyetemek felállításával és az első tíz évben fentartásával járó költségek fedezésére az állami költségvetésben az 1912. évtől kezdve tíz éven át, évente kétmillió koronát kitevő általányösszeg irányozandó elő.

Az évi költségvetésben megszavazott ezek az általányösszegek, továbbá azok az összegek, amelyeket az új egyetemek céljaira Debreczen és Pozsony városa felajánlott, valamint egyéb, az új egyetemek céljaira adományozandó összegek, úgyszintén a pozsonyi állami kórház számára az 1912-iki költségvetésben előirányzott összeg, mint általányösszeg, a 2. §-ban érintett átvétel időpontját követő költségvetési évtől fogva a m. kir. központi állampénztárba beszállítandók és ezen pénztár által alapszerűen kezelendők.

Az 1922. évtől fogva az új egyetemek fentartásával felmerülő, s a fentiek szerint létesített alap által nem fedezett fentartási költségek az 1897: XX. t.-cz. rendelkezéseinek megfelelően előirányozandók az állami költségvetésben.

4. §.

A pozsonyi állami kórház orvosai, valamint a pozsonyi kir. jogakadémia tanárai és egyéb személyzetük rendelkezési állapotba helyzetnek; nyugdíjaztatásuk esetében azonban nyugdíjuk a legutolsó beszámítható javadalmazásuk felénél kevesebb nem lehet.^{10**}

⁹ *A végleges szöveg: „E törvény életbeléptetése után, a vallás- és közoktatásügyi minister által meghatározandó időpontban, a pozsonyi állami kórház és a mennyiben Debreczenben időközben az egyetemi oktatás céljainak megfelelő közkórház állíttatnék fel s ezt Debreczen sz. kir. város az államnak ellenszolgáltatás nélkül felajánlja, ez utóbbi is, mint az illető egyetem orvos-tudományi karának kiegészítő része, a vallás- és közoktatásügyi ministeri tárczába vétetik át.”

¹⁰ **A végleges szöveg: „A pozsonyi állami kórház orvosai és egyéb személyzetük rendelkezési állapotba helyzetnek; nyugdíjazásuk esetében azonban nyugdíjuk a legutolsó beszámítható javadalmazásuk felénél kevesebb nem lehet.”

5. §.

A debreczeni és a pozsonyi tudományegyetem szervezeti szabályzatát, tanulmányi és vizsgarendjét a meglevő tudományegyetemen fennálló ilyenmű szabályok tekintetbe vételével, az adott viszonyoknak megfelelő módosításokkal a vallás- és közoktatásügyi minister állapítja meg, és jóváhagyás végett Ő Felsége a király elé terjeszti.

A szervezés után kibocsátandó ilyenmű szabályokra nézve a vallás- és közoktatásügyi minister meghallgatja azt a tudományegyetemet, vagy azt a tudományegyetemi kart, melyre a szabályok vonatkoznak.

6. §.

A debreczeni és a pozsonyi tudományegyetem első szervezése alkalmával a rendes és rendkívüli tanárokat, valamint az egyetemi könyvtár igazgatóját a vallás- és közoktatásügyi minister előterjesztésére Ő Felsége a király, a könyvtári, gazdasági, irodai, kezelési és szolgálatszemélyzetet pedig a vallás- és közoktatásügyi minister nevezi ki.

Az első szervezést követő kinevezéseknél a vallás- és közoktatásügyi minister az illető tudományegyetem meghallgatásával teszi meg előterjesztéseit; ez eljárás részleteiről a szervezeti szabályzat intézkedik. A segédtszemélyzetet a tudományegyetem illetékes karai választják, és a vallás- és közoktatásügyi minister erősíti meg.

7. §.

E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi, a belügyi és a pénzügyi minister bíztatik meg.

Budapest, 1911. évi december hó 1-én.

*Zichy János gr. s. k.,
m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister.*

MELLÉKLET A 439. SZÁMÚ IROMÁNYHOZ

Indokolás

„a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról” szóló törvényjavaslathoz

Azon évtizedben, amelyben Kolozsvárott tudományegyetemet állított fel a magyar állam, a közoktatásügyi kormány és a közvélemény máris foglalkozott a »harmadik« egyetem létesítésével. A kolozsvári egyetem főleg az erdélyrészi területnek volt szánva; keleti fekvése miatt nem remélhették, hogy az ország középső és nyugati részeiből hallgatóságot vonzzon; de egyáltalán az volt a nézet, hogy két egyetem kevés a felső tudományos oktatás követelményeinek kielégítésére.

1876–1880-ig a Pozsonyban felállítandó harmadik tudományegyetem ügyében többféle előkészítő lépés történt. A pozsonyi kir. jogakadémia tanárainak emlékirata 1876-ban kelt. Azt kérték benne, hogy a jogakadémia egyetemmé bővíttessék ki és a haza bölcsének emlékére a »Deák Ferencz egyetem« nevét viselje. 1878-ban nagynevű hivatalbeli elődöm: Trefort Ágoston leiratot intézett gróf Esterházy Istvánhoz, az akkori pozsonyi főispánhoz, a melyben kifejtette az esetleg Pozsonyban létesítendő harmadik tudományegyetem tervét és rámutatott ezen egyetemnek nagy nemzeti missiójára. Ugyan, ezen évben Trefort megalakította a pozsonyi tudományegyetemi bizottságot melynek tagjai Hegedűs, Szász, Markusovszky, Than, Korányi, báró Eötvös Loránt voltak; az utóbbi három kitűnő tudós még ugyanebben az évben be is terjesztette véleményes jelentését a harmadik egyetemnek Pozsonyban való felállításáról és az orvosi és természettudományi karok berendezéséről. Időközben Pozsony városa és Pozsony vármegye felségfolyamodványt nyújtott be a harmadik egyetem ügyében. Ennek elintézésékepen tette meg Trefort Ágoston minister azon legalázatosabb előterjesztését, mely 1880. április 6-án kelt, és Öcs. és ap. k. Felsőségének 1880. április 15-én kelt legfelsőbb elhatározásával ellátva nyomtatásban is megjelent, a képviselőházzal közöltetett és mint a harmadik egyetem ügyeit alapvetően tárgyaló emlékirat közismeretessé lett.

Az említett legfelsőbb elhatározás következőleg szól:

»Jelen előterjesztés tartalmát tudomásul vevén, felhatalmazom vallás- és közoktatásügyi ministeremet, hogy egy harmadik, – esetleg Pozsony szabad királyi városában felállítandó, – magyar kir. tudományegyetem létesítésére nézve a még szükséges bővebb tanulmányozás után a további lépéseket alkotmányos úton megejtse, s Hozzám ezek iránt, magyar ministertanácsommal egyetértőleg, annak idején újabb előterjesztéssel járulhasson.«

Trefort minister, bár előterjesztése végén kiemeli, hogy egyelőre még tartózkodik attól, hogy akár a harmadik egyetem felállítását általában, akár annak helyéül Pozsony város kijelölését egy legfelsőbb elhatározással végleg eldöntetni s kimondatni kívánna, (valóban a legfelsőbb elhatározás is csak »esetleg« említi Pozsonyt a harmadik tudományegyetem székhelyéül) mégis előterjesztésének minden sora elárulja, hogy a harmadik egyetemet Pozsonynak szánta. Nemcsak úgy érvel, hogy »ha általában egy harmadik egyetem felállításának szüksége fenforog ... és ha annak létesítése az ország erejét felül nem múlja ... : e harmadik egyetem legczélszerűbben, s éppen költség tekintetéből is legelőnyösebben Pozsonyban az ország valamennyi városai közül felállítható«, hanem sorra veszi a többi, egyetemre számot tartó várost: Pécs, Szegedet, Debreczent, Kassát is és összehasonlító elemzés után kimondja, hogy: »de mindezen tekintetekben is Pozsonnyal a versenyt ezek egyike sem állhatja meg«. Csak Pozsonytól várta Trefort minister, hogy a Budapestet felkereső hallgatók tetemes részét magához vonzhassa. Földrajzi fekvése, egészségi viszonyai, gyönyörű környéke, általános műveltségi viszonyai, de mindenekfelett azon szellemi légkör, amely lehetővé teszi az egyetem tanárainak és hallgatóinak tudományos működését, Pozsonyt kiválóan ajánlják egyetem helyéül. Pozsonynak politikai és működési múltja, az Akademia Istropolitana tradíciói ép annyira fontosak az egyetemre nézve, mint virágzó jelenének élénken lüktető

élete. Pozsony és szomszédos városai középiskoláinak nagy száma az új egyetemnek látogatottságát biztosítja. Az egyetem alapításának legköltségesebb része, az orvostudományi kar pedig sehol sem létesíthető aránylag oly könnyen, mint Pozsonyban, a hol az országos kórház tágas és jól berendezett intézetei máris megvannak. Végre Bécs közellétéből is inkább előnyök háramolhatnak az új pozsonyi egyetemre; ha nem számíthat is Béccsel szemben diadalra, mindenesetre versenyre kap ösztönzést, a mi csak javára szolgál.

A pozsonyi. egyetem terve határozott alakot azután 1885-ben öltött, a mikor Trefort Ágoston minister törvény javaslatot közölt ministertársaival »a pozsonyi orvostudományi kar felállításának megindításáról és az e célra szükséges póthitel megadásáról.« E törvényjavaslat a tanszabadság elvének alapján és a budapesti és kolozsvári egyetemek orvostudományi karain fennálló tanrendszer alkalmazásával Pozsonyban orvostudományi kart tervezett a hozzátartozó természettudományi szakokkal együtt. Ezen orvostudományi kar fokozatosan lett volna felállítandó: 1885/6. tanévvel nyílt volna meg az 1. évfolyam; a végleges adminisztratív szervezés iránt az V. évfolyam megnyitásakor lett volna törvényhozásilag intézkedés teendő. Az akkorára már különválasztandó orvosi és természettudományi karok a pozsonyi jogakadémiával és ennek bölcsészeti tanszékeivel teljes egyetemmé egyesítve, a doctori graduálás jogával felruháztattak volna. E törvényjavaslat indokolása a fentebb jelzett érveken kívül Pozsony mellett különösen azt hozta fel, hogy a bécsi egyetemet látogató orvostanhallgatók nagyobb része a dunántúli, északnyugati és északi megyékből való, a kikről fel lehet tenni, hogy Pozsonyt szívesen keresnék fel Bécs helyett. E törvényjavaslat előzményeihez tartozik, hogy 1885. elején gróf Bylandt-Rheidt akkori hadügyminister ismét javaslatba hozta az egykori »Josephinum«-nak nevezett bécsi katonai orvosi akadémia visszaállításának tervét. Trefort minister ellenezte ezen tervet, s különösen rámutatott arra, hogy a mikor Magyarország új egyetemnek, s különösen új orvostudományi karnak felállítására gondol, s a mikor úgy is csaknem 800 magyar ifjú keresi fel a bécsi egyetemet orvosi kiképzés végett, lehetetlen egy újabb bécsi orvosképző tanintézetre gondolni, a moly még több hallgatót vonna el a hazai egyetemektől. Bizonyos, hogy Trefort ministert a pozsonyi orvostudományi karra vonatkozó törvényjavaslat elkészítésében ezek a »Josephinum«-tervek erősen befolyásolták; hozzájárultak ehhez azon mozgalmak, a melyek a bécsi egyetemen, annak túlszűfolttsága miatt a magyar orvosnövendékekkel szemben megindultak és később legerősebb kifejezést nyertek Billroth 1886-ki röpiratában, a melyben a magyar orvosnövendékek eltávolítását olyképen javasolta, hogy az ausztriai egyetemekre való felvétel Ausztriában nyert érettségi bizonyítvány feltételéhez köttessék.

E pozsonyi orvostudományi kart tervező törvényjavaslattal ért tulajdonképen véget Trefort tervezése.

Időközben azonban már más városok is megkezdték a mozgalmat, hogy a harmadik egyetem székhelyévé lehessenek: így Győr 1878-ban, Szeged 1880-tól fogva; a felvidéki egyetem, vagy pontosabban a kassai egyetem eszméje ugyancsak 1880-81-ben merült fel. A harmadik egyetemnek Szegedre helyezését részletesen indokolta az 1880-ban megjelent em-

lékirat és ezt az óhajt a törvényhatóságok igen nagy száma kérvénnyel pártolta. A képviselőház e kérvényeket a vallás- és közoktatásügyi miniszternek adta ki azzal a felhívással, hogy annak idején azok indoklásait figyelembe vegye. Kassa városának emlékirata 1882-ben kelt, mely emlékirat Abauj-Torna megye pártoló feliratával együtt azzal a megbízással adta ki a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy a harmadik tudományegyetem felállításának kérdését a Ház közoktatásügyi bizottságában is tanácskozás tárgyává tevén, annak idejében az eredményről a Háznak jelentést tegyen. Megjegyzendő, hogy időközben 1881-ben Trefort miniszter báró Eötvös, Than, Korányi és Fodor tanárok kíséretében Szegeden helyszíni szemlét tartott. E professorok szakértői véleményén alapult később Szeged városának egy újabb felirata. Trefort miniszter szakértőivel Kassára is ellátogatott, de erről a helyszíni szemlétről nem készültek írásbeli jelentések.

Az 1883-ki szakértői tanácskozmány, melyet a képviselőház közoktatásügyi bizottságának albizottsága egybehívott, egy harmadik egyetem ügyére vonatkozott. A bizottság előadója Berzeviczy Albert egy csak könyvomatilag sokszorosított jelentésben a harmadik egyetemnek fejleményeit történeti sorrendben a hivatalos ügyiratok alapján elkészítette. Előadói javaslatában azt javasolta, hogy a harmadik egyetem szükségességének kérdése a hely megválasztásának kérdésétől elválasztassék. A harmadik egyetem szükségességének kérdése több részletkérdésre lett felosztva, melyek közül különösen ezek szerepeltek:

A budapesti egyetem egyes karaiban és szakjaiban észlelhető túltömöttség megszüntetésére történjék-e valami intézkedés? Ha igen, a fennálló egyetemek kibővítése, a jogakadémiák, illetve a jogi és államtudományi szakoktatás reformja, avagy egy harmadik egyetem létesítése legyen-e a megoldás?

Az esetre, ha harmadik egyetem állíthatnák, teljes egyetem állítandó-e?

Mily szervezettel? Elhagyható-e esetleg valamely kar? Vagy elhagyhatók-e egyes szakok?

Harmadik egyetem felállítása esetén mily intézkedések szükségesek a jogakadémiákra vonatkozólag?

Maga a szaktanácskozmány 1883. május 7–11-ig tartott s azon az akkori magyar közéletnek és tudományos világnak számos tagja részt vett. Hogy e szaktanácskozás éppen a harmadik egyetem kérdésére nem volt termékeny, azt Berzeviczy Albert későbbi tanulmányában azzal magyarázza meg, hogy a kérdéseknek a budapesti egyetem túltömöttségére és a jogakadémiák reformjára való irányítása zavarólag hatott. A budapesti egyetem túlzásfoltosságát csak részben és inkább csak az orvostudományi karra ismerték el. Hogy a jogi szakoktatás reformra szorul, az iránt a vélemények egyetértők voltak; de míg egy részük a tiszta egyetemi rendszer mellett nyilatkozott, más részük a jogakadémiák fejlesztését kívánta. A főkérdésre nézve: szükséges-e harmadik egyetem felállítása? a vélemények megoszoltak. A többség ugyan mellette nyilatkozott, de tekintélyes vélemények időelőttinek jelezték.

A szakértői tanácskozmány alapján az albizottság a teljes bizottságnak jelentést tett. E jelentés alapján a közoktatásügyi bizottság kimondotta, hogy:

»1. A budapesti tudományegyetem orvosi karán és a bölcsészeti kar demonstratív szakában túltömöttség van, ennek megszüntetése részben a fennálló intézmények keretében is eszközölhető, de egy új egyetem is levezető hatással lesz rá.

2. Nemcsak ez okból, hanem az ország általános kulturális érdekei tekintetéből szükséges egy harmadik egyetem létesítése, mely jog- és államtudományi, bölcsészeti, természettudományi és orvostani karokból szervezendő; a theologiai kar kérdése egyelőre függőben tartandó.

3. A jogakadémiák jelenlegi helyzetükben változatlanul meg nem hagyhatók.«

Az a terv, a melyet a bizottság előadója, Berzeviczy Albert, előmunkálatában kifejtett, hogy t. i. ha harmadik egyetem felállításának szükségessége kimondatnék, újabb szakértői értekezlet tartassék, már nem került kivételre. Ez újabb értekezletre Berzeviczy a szakértőkön kívül Pozsony, Szeged és Kassa megbízottait is meghívandóknak vélte és arra kívánt volna feleletet, hogy hova helyezendő a harmadik egyetem azon szempontból, hogy a budapesti egyetem túlnépességének levezetése biztosan remélhető legyen? Továbbá, hogy az új egyetem székhelye jelentősége, fekvése, forgalmi és kulturális viszonyai folytán az egyetem felvirulásának, s ezáltal a közművelődés előmozdításának biztos alapul szolgáljon. Végre hova helyezendő az új egyetem a kivétel könnyebbsége szempontjából?

Úgy látszik, hogy azok a vélemények, a melyek a harmadik egyetem létesítését még korainak tartották, erősebb befolyással voltak a közvéleményre. Ehhez járult, hogy amint azt Berzeviczy Albert kifejtette, 1885-től kezdve az ország figyelme a nagy országos kiállítás ügyére terelődött, de ennek fényes sikere fölötti örömből csakhamar kijózanodott a nemzet azon pénzügyi zavarok miatt, melyeket a kormányzás több ágában mutatkozott hiteltülpések okoztak. Mindez együttvéve eredményezte, hogy Trefort fentebb említett törvényjavaslata tárgyalásra sem került. Maga Trefort minister öregsége és betegsége is bénítólag hatott, és 1888-ban gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi minister a képviselőházban és a bizottságokban úgyszólván minden ellenmondás nélkül kijelenthette, hogy a harmadik egyetem idejét még elérkezettnek nem látja. Gróf Csáky Albin tudvalevőleg egész kormányzata alatt megmaradt ezen az állásponton. Természetes folyománya volt ez annak, hogy a harmadik egyetem ügyét a jogakadémiák kérdésével hozták kapcsolatba, gróf Csáky Albin pedig bizott ez utóbbiaknak új életrekeltésében.

Újabb fejlemény 1892-ben következett be, a mikor a millenniumi tervekkel kapcsolatban felmerült a debreczeni protestáns felekezeti egyetemnek eszméje. Debreczen városa 1892. év szeptember havában a tiszántúli református egyházkerület megkeresésére elhatározta, hogy a református főiskola egyetemmé fejlesztése és e végből egyelőre tanárképzővel kapcsolatosan bölcsészeti szakokkal való gyarapítása céljából a millennium emlékére 200.000 forintos alapítványt tesz le. E határozatot a kormány jóváhagyta, a vallás- és közoktatásügyi minister azonban azzal a kijelentéssel, hogy e jóváhagyás a hitfelekezetek egyetem-állítási joga elvi kérdésének nem praejudicálhat. A debreczeni egyetemre vonatkozó gyűjtés és mozgalom ez időtől fogva tovább tartott, és tudvalevően különösen az utolsó esz-

tendőkben újabb nagy alapítványok felajánlására vezetett. Ugyancsak a millenáris tervezésekkel kapcsolatosan Pozsony és Szeged 1893-ban újabb mozgalmat indítottak és nagy áldozatoknak meghozására nyilatkoztak készeknek. A törvényhozás elé terjesztett tervezet azonban, a mely az ezeréves ünnepekre vonatkozott, a harmadik egyetem alapításának eszméjét nem foglalta magában.

1894-ben báró Eötvös Loránt vette át a vallás- és közoktatásügyi tárcza vezetését, a ki a képviselőház pénzügyi bizottságában nyilatkozatot tett, hogy a harmadik egyetem létesítésének ideje most sem érkezett el, egyrészt, mert a két régi egyetem még sok beruházásra szorul, másrészt, mert a harmadik egyetemhez szükséges szellemi erővel nem rendelkezünk.

De ugyancsak 1894-ben jelent meg Berzeviczy Albert alapvető tanulmánya »Közművelődésünk és a harmadik egyetem« címmel, mely ma is standard munkája a harmadik egyetem ügyének és a vele kapcsolatos kérdéseknek. Berzeviczy Albert e munkájában a kérdést az ügyiratok alapján történeti fejleményeiben ismerteti. A harmadik egyetem szükségességének és időszerűségének kérdését vizsgálja, tekintet nélkül a választandó helyre, és megtisztítva a kérdésekhez nem tartozó elemektől.

A külfölddel való összehasonlítások alapján kimutatja, hogy Magyarország két egyeteme lakosságának számához viszonyítva oly kedvezőtlen arányt mutat, amelynél kedvezőtlenebbet csak Oroszországban találunk. Minden más állam messze túlszárnyalja e téren Magyarországot. Rámutat a szellemi élet centralisatiójából eredő bajokra, nyomasztó hatására. A tudományos szellemi élet a nemzeti politikának legfőbb célja. A szakiskolai rendszerrel szembeállítja az egyetemi rendszert, és föltétlenül ennek ad előnyt. Rámutat arra a szegényletes állapotra, hogy orvostanhallgatóink mily nagy része kénytelen osztrák egyetemekre járni. Kiemeli, hogy kisebb helyen, nem a fővárosban virágzó egyetem az egyetemi képzés legfontosabb, megbecsülhetetlen módját teszi lehetővé: a tanároknak közvetlen érintkezését a hallgatókkal. Azon érvvel szemben, hogy harmadik egyetem nem létesíthető, míg a két régi nincs készen, azzal válaszol, hogy egyetem tulajdonképpen sohasem kész: mindig fejlődik és kíván fejlesztést. Azon érvvel szemben, hogy a népnevelési reformok fontosabbak, mint új egyetem létesítése, hivatkozik Csengery Antalra és Hunfalvy Pálra: »a fensőbb oktatás fejlődésétől, haladásától függ a népoktatás fejlődése és haladása« ... »fölülről terjed a világosság, nem alulról«. A felekezeti egyetem eszméjét ellenzi. Fölsorolj azokat a városokat, a melyeket a harmadik egyetem esetleges székhelyeként említenek és a melyek akár tradícióik, történelmi reminiscenciáik, akár jelenlegi előnyös viszonyaik és a cél iránti áldozatkészségük révén egyetemre igényt tarthatnak. E városok: Pozsony, Győr, Szeged, Kassa, Nagyszombat, Nagyvárad, Pécs, Veszprém, Gyulafehérvár, Sárospatak, Debreczen. Ezek közül Pozsony, Szeged, Kassa és Debreczen tekintendők olyanoknak, a melyek között a választásnak meg kell történnie. Kijelenti, hogy szívesebben tudna belenyugodni abba, hogy ezek bármelyikében jöjjön létre az egyetem, mintsem hogy az e fölötti meg nem egyezés miatt a kérdés még továbbra is megoldatlanul maradjon; de maga végül, úgy mint annak idején Trefort minister, Pozsony mellett foglal állást. Pozsonyban találná az új egyetem azon kedvező talajt, hogy

rövid idő alatt oly szellemi erő fejlődjék ki benne, minő az egyetemhez kötött nagy nemzeti culturmissió teljesítéséhez szükséges; ezenkívül az egyetem létesítése ott a legkönnyebben és leggyorsabban is volna eszközölhető. Szegednek Berzeviczy inkább műegyetemet szánt, esetleg gazdasági szakoktatással kapcsolatosan. Az új egyetemek létesítésével együtt pedig apasz-tandónak tartja a jogakadémiák számát.

Berzeviczy tanulmánya nagy hatással volt a közvéleményre, de természetesen nem maradt ellenmondás nélkül; így pl. Mihalkovics Géza 1895-ben megjelent röpiratában újból rámutatott azokra a nagy szükségletekre, amelyek a budapesti és kolozsvári egyetem orvosi és természettudományi karainál még kielégítetlenek; e régi egyetemek kibővítését, fejlesztését sürögösbnek tartja az új egyetemnél. Majd kifejtve a nagy városok jelentőségét az egyetemi élet szempontjából, fölvetette azt az eszmét, hogy a harmadik egyetem ne a vidéken, hanem Budán emeltessék. Parallel tanszékek és intézetek helyett, a melyek szerinte ki nem elégítő eredményt nyújtanak, a fővárosban a Duna bal- és jobbpartján egymással versenyző két egyetemtől várná a legnagyobb eredményt.

A 90-es évek közepe után azok a lényeges szempontok, a melyek egyetem alapítására nézve irányadók, kissé elhomályosultak és bekövetkezett az, a mitől Berzeviczy már tanulmányában óvott: a közvélemény az egyetemek szaporításának érdekét közönyös dolognak kezdte tekinteni és inkább csak aziránt érdeklődött, vajjon a kifejlődő versenyben politikai szempontok vajjon mely városnak kedvezhetnek inkább?

Valóban a városok versengése mind nagyobb arányokat öltött. Újabban Temesvár, Arad, Eperjes és Selmeczbánya is csatlakoztak azon fentebb említett városokhoz, a melyek egyetemet, illetőleg műegyetemet kérnek.

Wlassics Gyula ministersége alatt a ministerium foglalkozott ugyan az új egyetemek tervezésének kérdésével, Wlassics minister azonban mindaddig nem tartotta az új egyetemek kérdését időszerűnek, a míg a jogi vizsgareform, melyet ő tervezett, meg nem valósul.

1906-tól fogva újból nagyobb mozgalom indul, a mely a III. egyetemnek felállítását sürgeti. Számos törvényhatóság vagy a képviselőházhoz, vagy közvetlenül a kormányhoz ír föl a felvidéken, a délvidéken a Debreczenben, Szegeden, Pozsonyban, Nagyváradon, Pécsen és Aradon felállítandó III. egyetem ügyében.

Apponyi Albert gróf ministersége alatt erősödött meg mindjobban az a nézet, hogy nemcsak harmadik egyetem, hanem több új egyetem felállítását kell terbe venni, s mintegy a főiskolák egész új sorozatának teremtésével kell felső oktatásügyünket előbbre vinni.

Fontos körülmény a melyre utalni óhajtok, továbbá az, hogy a budapesti tudományegyetem orvosi kara már 1906-ban, maga az egyetem pedig 1910-ben határozottan állást foglalt a mellett, hogy új egyetem állíttassék; a budapesti egyetemen mutatkozó visszasságok gyökeres megszüntetése csakis ettől várható.

Én magam mindjárt a vallás- és közoktatásügyi tárcza átvételekor a pénzügyi bizottság előtt tett kijelentésemben hangsúlyoztam, hogy az új egyetemek kérdését közoktatásügyi programmom egyik legfontosabb pontjának tekintem. Éppen azért tárgyalásokat indított-

tam meg azon városokkal, a melyek új egyetem felállítása szempontjából szóba kerülhetnek. E tárgyalások úgy a helyi viszonyoknak tanulmányozására, mint a városok által felajánlandó hozzájárulás mértékére vonatkoztak. A városok hozzájárulását illetőleg, bármennyire fontosnak is tartom ezt a feladatok pénzügyi megoldásának szempontjából, mégis mindig határozottan kijelentettem, hogy a döntésben azon általános szempontok lesznek irányadók, melyek az új egyetemek felállításának sikerességét biztosítják.

Nagy öröömre szolgált, hogy ez év folyamán a Felsőoktatásügyi Egyesület által rendezett szaktanácskozmány, melyen hivatali elődeim közül Berzeviczy Albert és Wlassics Gyula, azonkívül pedig egyetemi tanáraink számos kitünősége vett részt, kifejezésre jutatta az akadémikus köröknek azon szinte egyhangú véleményét, hogy új egyetemek felállítására feltétlenül szükség van, s hogy a felállításra az idő minden esetre már megérkezett. A szaktanácskozmány munkálataiban felhalmozott értékes anyagot tervezéseimmél figyelembe fogom venni.

Az eddigiekben nagy vonásokban feltártam a harmadik egyetem kérdésének történeti fejleményeit az elmúlt 35 esztendő alatt, s most rátérek azon indokok megjelölésére, a melyek engem a kérdésnek alapos tanulmányozása és az összes körülményeknek megfontolása után arra készítettek, hogy a leghatározottabban állást foglaljak új egyetemek létesítése mellett és hogy ezen törvény javaslatot benyújtsam.

Nemzeti közművelődésünk, tudományos és szellemi életünk gyarapítása nézetem szerint elengedhetetlenül követeli egyetemeink szaporítását. Az egyetemek megfelelő szervezés és vezetés mellett tanáraikkal és tanuló ifjúságukkal, tudományos intézeteikkel, elméleti tevékenységükkel és a gyakorlati életre is kiterjedő hatásukkal jobban, eredményesebben fejlesztik a közműveltséget, mint bármely más intézmény s nagy befolyást gyakorolnak a közoktatás alsóbb fokú ágaira is.

Magyarország egyetemek száma tekintetében most is messze mögötte marad a nyugati nemzeteknek, a mint a következő statisztikai táblázatból kitűnik, melyhez magyarázó megjegyzést fűzni fölösleges.

Ország:	Népszámlálás éve:	Lakosság száma:	Népsűrűség km ² -ként	Egyetemek száma:	1 egyetem jut lakosra: (millió)	
több egyetemmel bíró országok	1. Svájc	1910.	3,7	91	7	0,5
	2. Hollandia	1909.	5,8	177	5	1,1
	3. Svédország	1900.	5,1	12	4	1,2
	4. Belgium	1900.	6,6	227	4	1,6
	5. Spanyolország	1910.	19,5	39	11	1,7
	6. Olaszország	1901.	32,4	113	17 (állami)	1,9
	7. Franciaország	1906.	39,2	73	16	2,4
	8. Nagy-Britannia	1911. (előzetes)	45,0	144	18	2,5
	9. Románia	1899.	5,9	45	2	2,9
	10. Németbirodalom	1910.	64,9	120	21	3,0
	11. Ausztria	1910.	28,5	95	8	3,5
	12. Magyarország*	1910.	18,2	65	2	9,1
egy egyetemmel,	13. Norvégia	1910.	2,3	7	1	2,3
	14. Dánia	1906.	2,5	66	1	2,5
	15. Görögország	1907.	2,6	42	1	2,6
	16. Szerbia	1905.	2,6	56	1	2,6
	17. Bolgárország	1905.	4,0	42	1	4,0
	18. Portugália	1900.	5,4	59	1	5,4

* Horvát-Szlavonországok nélkül. (Horvát-Szlavonországok: népszámlálási év: 1910., lakosság száma 2,6 millió, népsűrűség km²-ként: 61, egyetem száma: 1, egy egyetem jut tehát 2,6 millió lakosra.)

De a főiskolai hallgatóság számának folytonos növekedése is mutatja, hogy új egyetemek létesítése égetően sürgős. Anélkül, hogy a szakok, tanítási módok különbözősége miatt erre vonatkozólag általános érvényű szabályt lehetne felállítani, mégis bizonyos, hogy hallgatóság számának növekedésével, a mely folytonos jelenség, a tanári állások számát is növelni kell, mert egyes kivételt alkotó tárgyakat nem tekintve, általában bizonyos az, hogy az oktatás eredménye azon aránytól függ, a mely a tanárok és a hallgatóság száma között fennáll. Tapasztalatilag tudjuk, hogy a régi egyetemeken a tanszékek szaporítása, különösen a parallel tanszékeken túl, nem nyújt megfelelő eredményt s ezért e tekintetben is javulás csak új egyetemektől várható. A következő táblázatok feltüntetik a legújabb statisztikai adatokat a főiskolai hallgatóságra vonatkozólag.

Az 1911/12-es tanévről a következő táblázat feltünteti a hallgatóság számának legújabb alakulását. Különösen figyelemre méltó az orvostudományi kar hallgatóságának újabb erős megnövekedése.

De az egyetemek számát azért is szaporítandónak találom, mert csak így lehet azon veszélyek ellen küzdeni, a melyek a mindjobban mutatkozó túlzott összpontosításból, az összes culturintézményeknek a fővárosba való tereléséből folynak. Valamely ország úgy gazdasági, mint művelődési tekintetben csak akkor remélhet igazán nemzeti felvirágzást, ha a gazdasági élet és a közművelődési munkásság nemcsak a fővárosban összpontosul, hanem erős vidéki centrumok is alakulnak, a melyek az őket környező területekre is termékenyítőleg hatnak ki. Míg gazdasági téren megelegedéssel, állapíthatjuk meg, hogy vidéki városaink

A budapesti tudományegyetem hallgatóinak létszáma 1896/97–1910/11.

Tanév (I. félév)	Hittan- hallgató		Joghallgató		Orvostan- hallgató		Bölcsész-hallgató		Gyógy- szerész- hallgató		Hallga- tók összes száma
	ren- des	rend- kívüli	ren- des	rend- kívüli	ren- des	rend- kívüli	ren- des	rend- kívüli	ren- des	rend- kívüli	
1896-1897	84	3	2934	260	734	19	535	52	—	120	4741
1897-1898	86	5	3206	259	697	18	598	54	—	125	5048
1898-1899	90	1	3449	294	628	9	706	75	—	130	5382
1899-1900	89	—	3555	294	579	12	760	120	—	137	5546
1900-1901	84	3	3538	276	603	15	883	138	—	121	5661
1901-1902	84	7	3571	283	639	24	1045	146	—	141	5940
1902-1903	84	7	3653	288	704	23	1234	157	—	137	6287
1903-1904	87	7	3704	302	776	13	1399	138	—	160	6586
1904-1905	81	5	3589	259	922	27	1354	118	—	196	6551
1905-1906	81	6	3544	311	1071	35	1325	111	—	207	6691
1906-1907	80	9	3587	187	1273	44	1284	115	—	256	6835
1907-1908	86	7	3507	257	1461	38	1211	122	—	285	6974
1908-1909	84	13	3497	229	1699	35	1117	107	—	267	7048
1909-1910	86	11	3619	309	1877	55	1101	131	—	290	7479
1910-1911	84	11	3459	321	2108	63	1032	138	—	331	7547

A kolozsvári tudomány-egyetem hallgatóinak létszáma 1896/97–1910/11.

Tanév (I. félév)	Jog- és áll.-tud. kar		Orvosi kar		Bölcs., nyelv- és tört.tud kar		Math. és term. tud. kar		I-ő éves gyógyászat			Rendes összesen	Rendkívüli összesen	Hallgatók összesen
	rendes	rend- kívüli	rendes	rend- kívüli	rendes	rend- kívüli	rendes	rend- kívüli	Ren- des	Rkiv	Ren- des			
1896--1897	400	34	109	7	140	5	65	2	16	17	714	81	795	
1897-1898	458	21	106	7	160	11	76	5	22	18	800	84	884	
1898-1899	618	52	92	4	186	3	80	1	21	22	976	103	1073	
1899-1900	747	24	96	6	207	7	70	4	11	24	1120	76	1196	
1900-1901	904	56	90	8	214	6	88	3	22	12	1296	107	1403	
1901-1902	1036	49	103	3	231	18	99	6	26	21	1469	123	1592	
1902-1903	1127	54	129	5	242	12	122	2	Ren- des	Rkiv	1628	126	1754	
1903-1904	1260	73	119	3	253	14	123	11	38	-	1824	101	1925	
1904-1905	1564	82	135	5	279	18	131	6	-	41	2109	181	2290	
1905-1906	1613	74	180	2	292	12	124	9	-	43	2209	177	2386	
1906-1907	1647	54	203	11	274	26	108	8	-	42	2232	178	2410	
1907-1908	1581	63	247	5	281	24	117	3	-	44	2226	178	2404	
1908-1909	1514	48	280	5	245	24	109	7	-	48	2148	171	2319	
1909-1910	1497	53	321	5	208	17	90	4	-	68	2116	191	2307	
1910-1911	1540	38	348	15	194	18	90	6	-	51	2172	77	2359	

nagy része ipari és kereskedelmi téren megerősödött és örvendetes fejlődést mutat, addig a közművelődésre vonatkozólag az utóbbi évtizedek úgyszólván kizárólag a főváros emelkedését eredményezték. A fővárosnak rohamos emelkedése pedig még erősebben érezteti az ellen-

A budapesti tudományegyetem hallgatóinak létszáma 1910/11 és 1911/12-ben

Hallgatói minőség	1910/11			1911/12			több v. kevesebb		
	r.	rk.	összesen	r.	rk.	összesen	r.	rk.	összesen
Hírtanhallgató	84	11	95	88	12	100	+4	+1	+5
Joghallgató	3459	321	3780	3319	266	3585	-140	-55	-195
Orvostanhallgató	2108	63	2171	2430	65	2495	+322	+2	+324
Bölcsészettanhallgató	1032	138	1170	1008	137	1145	-24	-1	-25
Gyógyszerésztanhallgató		331	331		342	342		+11	+11
Összesen	6683	864	7547	6845	822	7667	+162	-42	+120

A kolozsvári tudományegyetem hallgatóinak létszáma 1910/11 és 1911/12-ben

Hallgatói minőség	1910/11			1911/12			több v. kevesebb		
	r.	rk.	összesen	r.	rk.	összesen	r.	rk.	összesen
Joghallgató	1540	38	1578	1562	62	1624	+22	+24	+46
Orvostanhallgató	348	15	363	386	13	399	+38	-2	+36
Bölcs., nyelv és tört. hallgató	194	18	212	188	11	199	-6	-7	-13
Mathematika, term. tud. hallgató	90	6	96	81	4	85	-9	-2	-11
Gyógyszerészhallgató	-	110	110	-	98	98	-	-12	-12
Összesen	2172	187	2359	2217	188	2405	+45	+1	+46

tétet, közötté és a közművelődés terén mintegy megállapodott vidéki városok helyzete között. Kétségtelenül igaza van azoknak, a kik a főváros vonzóerejére utalnak s azt vitatják, hogy a főváros közművelődési téren mindig vezetni fog: nagy intézeteivel, gyűjteményeivel, könyvtáraival, de az egész társadalmi életével is előnyben lesz a vidéki városokkal szemben. Ez azonban nem bizonyítja azt, hogy mi az erre alkalmas vidéki városokban is ne tudnók a közművelődést, a tudományos és szellemi életet fejleszteni. Sőt ellenkezőleg kötelességünkké teszi, hogy a kormányzásnak minden eszközeivel oda hassunk, hogy a vidéki városokat e tekintetben felvirágoztassuk, nem pedig, hogy a főváros túlsúlyát mesterkéltén még azzal is fokozzuk, hogy ide központosítjuk azon intézeteket, melyektől a közművelődés, a szellemi élet függ. S bizonyos, hogy ha elismerjük is a fővárosnak feltétlenül vonzó erejét, a kisebb városokban való élés vagy tanulás olyan előnyökkel jár, a melyek a tanárokat és a hallgató-ságot bőven kárpótolhatják sok olyan értékért, a melyben csak a fővárosban részesedhetnek. Különösen az ifjúság szempontjából tartom nagyfontosságúnak a vidéki egyetemek pártolá-sát. Az egészségesebb, egyszerűbb és szerényebb életmód megszokása, a tanároknak és tanu-lóifjúságnak közvetlenebb érintkezése, a tanulóifjúság egymásra utaltsága, mind oly mozza-natok, a melyek a jövő nemzedéknek nevelése, jellemfejlesztése és alapos képzése szempontjából nagy jelentőséggel bírnak. Nagy gondot szándékozom fordítani arra, hogy a rendelkezésem-re álló szervezeti és kormányzati eszközöknek nagy számával oda hassak, hogy a létesítendő vidéki egyetemek valóban látogatottak legyenek és hogy széles társadalmi rétegekben azt a meggyőződést érleljem meg, hogy gyermekeiknek csak előnyére fog válni, ha nem a főváros-ba, hanem a vidéki egyetemekre küldik őket. E szervezeti- és kormányzati intézkedésekről még alább fogok részletesen szólni.

Ha tehát általában nemzeti közművelődésünk és annak decentralisatiója szempontjából szükségesnek vélem új egyetemek létesítését, ezenkívül azok az állapotok, a melyek már ez idő szerint is különösen a budapesti tudományegyetemen mutatkoznak, parancsolólag inte-nek arra, hogy az egyetem túl nagy hallgatóságának levezetése feltétlenül szükséges.

A budapesti tudományegyetem orvosi karán a hallgatóság 1896–1903-ig nem érte el a 800-at. Ez évtől fogva rohamosan emelkedik az orvostanhallgatók száma:

1904-ben: 900-, 1905-ben: 1.100-, 1906-ban: 1.300-, 1907-ben: 1.500-, 1908-ban: 1.700-, 1909-ben: 1900-, 1910-ben; 2.100-nál több, 1911-ben: majdnem 2.500. Az emelkedés 1911-ben, 1896/97-tel szemben, 200%, 1904-gyel szemben 130%.

Ugyanezen idő alatt Kolozsvárott is folytonos emelkedést látunk. 1910-ben 1896/97-tel szemben 280%, 1904-gyel szemben azonban csak 50% az emelkedés. A budapesti egyete-men 1911-ben 324 orvostanhallgatóval van több, mint tavaly, a hol pedig már tavaly is erős túlszűfoltóság mutatkozott; az elsőéves hallgatók száma 705. Orvosképzésünket ennek következtében nagy veszély fenyegeti. Tudvalevő, hogy az orvostudományi képzés a legtöbb szakon szükségszerűen olyan, hogy a hallgatóságnak a maximális számán túl nem lehet eredményes. A hallgatóknak a bemutatásokat látniok kell és aktív részt kell venniök a kü-lönböző gyakorlatokon. Ezért a hallgató-, bonczoló-, stb. termék nagysága, de a rendelke-zésre álló idő is korlátozza a hallgatóság számát. Ugyanez áll egyes demonstratív természet-

tudományi szakokra is, melyeknek látogatása az orvosnövendékekre kötelező és szükséges is. Az orvostudományi oktatás olyan, hogy túlzásfolttság mellett nemcsak a hallgatóság normális számán felüli többlet nem nyer kellő képzést, hanem szenved az egész hallgatóság kiképzése is.

Valóban aggódva kell ez immár tarthatatlan állapotokat szemlélnünk, ha meggondoljuk, hogy az orvosképzés terén mind a két egyetemünkön az utolsó két évtized alatt mily nagy haladást értünk el, s hogy most ennek sikerességét a túlzásfolttság mindkét egyetemen, de különösen Budapesten komolyan veszélyezteti.

Az orvostanhallgatók számának növekedését pedig nem szabad oly jelenségnek tekintelnünk, a mely nem kedvezően ítélendő meg. Bizonyos, hogy Magyarországnak még sok orvosra van szüksége, ha azon arányt nézzük, mely a lakosság és az orvosok száma között a nyugati államokban fennáll és bizonyos, hogy közegészségügyünk fejlődése, a kórházak számának növekedése, a betegsegélyző-ügy kiterjesztése, valamint az orvosi gyakorlat terén mindinkább kifejlődő specializálás oly tényezők, a melyek az orvosok számát növelni fogják.

Figyelembe vehetjük még azt is, hogy az osztrák és egyéb külföldi egyetemeken állandóan több száz magyar orvostanhallgató tanul és mindezeket összevéve parancsoló kötelességünké válik, hogy az új egyetemek létesítésénél első sorban az orvosi kar szükségességére legyünk tekintettel.

A jog- és államtudományi karokon már régóta mutatkozó túlzásfolttság kérdése más elbírálás alá esik, mint az orvostudományi karoké. Bizonyos, hogy ha jogászaink száma az egyes években esetleg kisebb visszaesést vagy megállapodást mutat, általában mégis egyre növekedik. Az utolsó 25 esztendő alatt évötödös átlagokat véve, a két egyetemen és az összes jogakadémiákon a joghallgatók száma a következő volt:

1886–1890-ig: 2.559, 1891–1895-ig: 2.972, 1896–1900-ig: 4.785, 1901–1905-ig: 6.079, 1906–1910-ig 6.220.

Kétségtelen, hogy a hallgatóságnak ez a száma semmiféle arányban sincs a tanintézetekben rendelkezésre álló tantermek férőhelyével. Míg azonban a beírt hallgatók száma ily erősen megnőtt, addig a tényleg előadásokat látogató hallgatók száma különösen Budapesten inkább csökkent és néhány tantárgy kivételével általában igen csekélynek mondható. Ez a jelenség összefügg azzal, hogy a jogi pályára menők közül sokan vannak olyanok, a kik kenyérkeresetre lévén utalva, hivatalokban, ügyvédi irodákban, vagy más módon vannak elfoglalva; továbbá sok oly vidéki iratkozik be jogásznak Budapesten, a ki azért otthon marad, és csak félév elején, félév végén látogat el az egyetemre; s végre azoknak a száma sem csekély, a kik, noha tehetnék, egyszerűen nem járnak el az előadásokra. Ezek a tünetmények kapcsolatosak azzal, hogy a jog- és államtudományi képzés részben, illetve fogyatékosan, könyvekből való tanulás útján is elsajátítható és hogy különösen a vizsgákra való elkészülés ugyancsak könyvekből, jegyzetekből, esetleg kérdésjegyzékekből és az u. n. correpetitorok segítségével is történhetik. A jog- és államtudományi képzés egész természeténél fogva kevésbé kényszeríti a hallgatókat az előadások látogatására, mint pl. az orvosi, természettudományi vagy technikai szakok elvégzése, a melyeken a hallgatóság folytonos szorgalom, aktív részvé-

tel nélkül nem tud boldogulni. A mai vizsga- és tanulmányi rendszernek bizonyos, hogy vannak hiányai is, de ezeken lényegében segíteni, az e téren messzemenő reformokat megvalósítani mindaddig nem lehet, a míg a hallgatóságnak ily nagy tömegeivel kell számolnunk.

Ha tehát a jogtudományi karok túlzásúfoltósága miatt is helyes, hogy új egyetemeket létesítsünk és azokra lehetőleg levezetjük a budapesti túl nagy jogászságnak egy részét, nem vélem, hogy a jogi karok számának mechanikus szaporításától a fentebb vázolt viszonyok lényeges javulását várhatnók. Az új egyetemekkel kapcsolatban tehát oly intézményeket óhajtanék létesíteni, a melyek, noha az összes egyetemi hallgatók javára szolgálnának, mégis talán különösen a jogászfűség számára új és jobb tanulási és életviszonyokat volnának hivatva megalkotni. Eleve kijelentem, hogy nem szándékozom az egyik végtérből a másikba átcsapni. Nem szándékozom tehát a tanszabadság elvét, a melyet oly gyakran félremagyaráznak és szinte a nem-tanulási szabadsággal egyértelművé tettek, félredobni és egyszerűen a jogászok ifjúságot »kötött tanrendszer«, leczkelátogatási kényszer, stb. útján megrendszabályozni és a jogászképzést középiskolai fegyelmi rendszernek alávetni. Eddig az egyetemi szabadság, a tudományszomj korlátlan kielégítése czímén elnéztük, hogy a jogászfűségnek igen tekintélyes része bizony nem élt helyesen e szabadsággal és szabad tudományos kutatás helyett egyszerűen elpazarolta pályafutásának legértékesebb éveit. Ezek az ifjak csak folytonos vizsgaismétlésekkel jutnak a minősítő képzés birtokába és vagy hivatásuk egész idején át érzik saját kárakra és a közösség megkárosításával azt, hogy egyetemi éveik alatt alapvető tudományos képzést nem szereztek, vagy későbbi éveikben kénytelenek mindazt pótolni, a mit könnyelműen elmulasztottak. Ha már most egyszerűen áttérnénk a kötött tanrendszer, a »kényszeriskoláztatás« rendszerére, a mint azt a közvélemény nagy része a jelenlegi viszonyokon felháborodva, kívánja, az ellenkező hibába esnénk. A hanyagok, az iskolakerülők, az önállóan tanulni és dolgozni nem tudók miatt oly rendszabályozást vinnénk keresztül, amely valóban lehetetlenné tenné, hogy a tehetségesebb, önállóan gondolkodni, öntudatosan dolgozni tudó elemek szabadon fejlődhessenek.

Meggyőződésem szerint a kivezető út a középben van. Meg kell gondolnunk, hogy jog- és államtudományi képzésünk részben tudományos, de részben egyszerűen csak minősítő természetű. Meg kell gondolnunk, hogy a középiskolából kikerült ifjúságunk egy része jó előadások hallgatása, az irodalomnak olvasása és gondolkodás útján tud haladni, másik része azonban csak úgy, ha folyton irányítják, tanítják, előmenetelét ellenőrzik, s állandóan segítségére vannak. Oly intézményeket kell tehát teremtenünk, a melyek helyes környezetbe helyezik az ifjúságot, lehetővé teszik, hogy a gyengébbek is taníttassanak, haladjanak, de ez intézmények igénybevételét nem kell általában kötelezővé tenni; mellette és kívül meg kell adni a szabadságot, függetlenséget a saját útjukon járni tudóknak, azoknak, a kik önállóan gondolkodni, értelmesen tanulni és szabadon búvárkodni akarnak. Ítélik majd meg a szülők, ítélik majd meg maguk a hallgatók, hogy melyik rendszer felel meg jobban igényeiknek; bizonyára majd lesznek olyanok is, a kik pl. a kötöttebb, előírt útírányt választják, s a mikor ezen járni megtanultak, szabadabban, önállóbban folytatják tanulmányaikat.

Könnyen sejthető, hogy első sorban ily intézmények alatt az internátusokat értem, oly internátusokat, a minők Angliának rég időtől fogva ismert kitűnő college-ei, mint a minő a mi Eötvös-kollegiumunk, s részben egyes társadalmi úton alakult internátusaink is. Ily internátusokban megfelelő felügyelet mellett, egészséges életkörülmények között, az ifjúság egymásra való hatásától várom az önnevelésnek és a társadalmi fegyelmezettségnek értékes eredményét. De ez internátusokat bizonyos rendszeres tanítással is kapcsolatba szeretném hozni. E tanítás az előadásokon hallgatott, a rendszeres olvasmányok útján magába szívott tudás folytonos ellenőrzését, kiegészítését, pótlását czélozná megfelelő paedagogiai eszközökkel, magas niveaun álló tanítást jelentene; mindenestre feleslegessé tenné és megszüntetné mindazokat a visszaszámításokat, melyek ma correpetálás, repertorium, kérdésjegyzékből való tanulás, vagy vizsgaelőkészítés neve alatt ismeretesekek. Az internátusokban ez a tanítás természetesen az egyetemi autoritások irányítása, vezetése és ellenőrzése alatt történnék, s úgy tervezném, hogy ebben a tanításban részesülhetnének bizonyos számig oly hallgatók is, a kik nem bennlakók. Ha sikerül majd e tanítási rendszert megfelelő módon meghonosítani, úgy az egyetemi oktatás tulajdonképpen három irányban fog történni.

Az első legfontosabb irány lesz az egyetemeknek régi, történeti fejlődéséből eredő előadáshallgatás. Az igazán jó előadás paedagogiai értéke megbecsülhetetlen. Az a hallgató, a ki egy kiváló tudós előadásait hallgatja, napról napra figyelemmel kísérheti, hogy mikép viszi bele egész tudását minden apró kérdésnek bonczolásába, miképen tud a tünemények és jelenségek óriási tömkelegében vezető elvek segítségével eligazodni, miképen tudja a lényeges mozzanatokot az őket környező és elhomályosító mellékes tények sallangjától megtisztítani; ez előadásokon a dogmaszerű tételeket nemcsak meghallgatja, hanem azok genetikus magyarázatával is megismerkedik; azonkívül a tudománytörténelemnek folytonos figyelemmel kíséréséből az autoritások túlbecsülésének veszélye ellen nyer fogékonyságot: az ilyen hallgatónak valóban »teremtő« oktatásban van része kell, hogy megszeresse a tudományos gondolkozást, kell, hogy ítélőképessége élesbüljön, látköre szélesbedjék. Az ily egyetemi előadások hallgatásával kapcsolatos a rendszeres nagy munkáknak, tudományos kutatásokról szóló részleges műveknek és a folyóiratoknak olvasása; kapcsolatosak vele végül az előadásokat kísérő megbeszélések, a practicumok, conversatoriumok, esetleg alsóbb fokú seminariumi gyakorlatok.

Az egyetemi oktatás második irányát képviseli majd az a tanítás, rendszeres képzés, a melynek számára, a mint említettem, a létesítendő internátusokban akarok helyet adni. Itt a hallgatóságnak nemcsak az a passiv szerep fog jutni, a mely az előadások hallgatásával összefügg, hanem activ részvételről, illetőleg érvényesülésről van szó: a tanítványoknak úgy szólván folyton bizonyítékot kell adniok arról, hogy amit hallottak vagy tanultak, meg is értették, alkalmazni is tudják; s arról is, hogy mindazt, a mit a tanulmányi és vizsgarendszer megkövetel, meg is tanulták. E tanítási irányzatban nem a szabad olvasgatás és búvárkodás irányadó, hanem a tervszerűen megválasztott és kijelölt olvasmányok elvégzése, az olvasott anyagnak megemésztése, a róla való referáló készség a fontos.

Az egyetemi oktatás harmadik irányát főleg a magasabb értelemben vett semináriumokban kell keresni, a hol a tanárok vezetése mellett az ifjúság a tudományos munkát sajátítja el. Irányítás mellett való önképzés, a tanárok példája után induló kutatási kísérletezés, s végül a saját egyéniségnek érvényre juttatása alkotják itt a feladatot. Ez a magasabb szeminárium tudományos dolgozás természetesen csak kiválasztottak kisebbségének juthat osztályrészüül, s ezért nem is követel oly berendezéseket, melyek nagy tömegekkel számolni kénytelenek.

A második és harmadik oktatási irány eszközei természetesen az egyetemi képzés gerinczét alkotó első iránynak kiegészítő részei.

Ha az egyetemi oktatásnak ez a hármás iránya az új egyetemeken teljesen kifejlődik, a szülőktől, s maguktól az ifjaktól fog függni, hogy mely irányban akarnak haladni. Nem szándékozom az egyetemi tanulmányi ügyet egyszerű »iskoláztatásá« tenni, de módot akarnék nyújtani arra, hogy az újkori paedagógia minden eszköze rendelkezésére álljon az ifjaknak. Az e téren idővel szerzendő tapasztalatok alapján, úgy a régi, mint az új egyetemek meghallgatásával módosítható az egész jog- és államtudományi tanulmányi- és vizsgarendszer.

A bölcsészeti-, nyelv-, történettudományi, a matematikai és természettudományi karok szaporítása is remélhetőleg üdvös hatással lesz közművelődési állapotainkra. E karok tudvalóleg egyrészt a középiskolai tanárképzés oly fontos ügyét szolgálják, másrészt a tiszta tudomány művelésre adnak alkalmat. E karok tanárai a leggyakrabban éppen a középiskolai tanárok legjavából kerülnek ki. Az a körülmény tehát, hogy az új bölcsészettudományi karok létesítésével, a kiváló középiskolai tanárok számára nagyobb mértékben nyílik majd meg az egyetemi carriere, előnyösen vissza fog hatni az egész középiskolai tanárságra és nagyobb számban fogja e pályára vonzani a tehetséges elemeket.

Az eddigiekben rámutattam arra, hogy általában nemzeti közművelődésünk fejlődése, különösen pedig ennek decentralisatiója miatt foglaltam állást a mellett, hogy új egyetemeket kell létesíteniünk. Megállapítottam továbbá, hogy a régi egyetemek orvostudományi karain észlelhető nagyfokú túlzásúfolttság égetően megkívánja, hogy új egyetemen új orvostudományi kart létesítsünk. Rámutattam továbbá arra, hogy a jogi karok túlzásúfolttsága miatt is kívánatos, hogy az egyetemek számát szaporítsuk, különösen, ha ez új egyetemeken internátusokat létesítünk, a melyekben az új tanítási módszereket hatályosan alkalmazhatjuk. És rámutattam arra, hogy a bölcsészeti karok szaporítása is kitűnő hatással lehet a középiskolai tanárképzés oly fontos ügyére.

De még egy fontos érv, a mely az egyetemek szaporítása mellett szól, az, hogy csakis új egyetemek alapításával szaporíthatjuk lényegileg az egyetemi tanári állások számát. Erre pedig nagy szükségünk van azért, hogy a legtehetségesebb elemeket, a kik tudományos pályára mennek, elláthassuk, hogy tanári succrescentia lehetőségét biztosítsuk s a nemzeti tudományos szellemi életet intenzívebbé tegyük. Megjegyzem, hogy egy új egyetem nemcsak azt

jelenti, hogy ennyivel vagy annyival több tanszék áll rendelkezésre, melyre fiatal tudósok kinevezhetők, hanem azt is jelenti, hogy az egyetemek között egészséges verseny keletkezik.

Mindezek előrebocsátása után rátérek az új egyetemek létesítésével összefüggő legnehezebb kérdésre, arra t. i., hogy hol létesítsünk új egyetemet?

E kérdés kétségtelenül fontos mindenekelőtt azért, mert az új egyetemek sorsa nagyrészen attól a környezettől, attól a szellemi légkörtől függ, a melyekbe azok elhelyeződnek. De tudvalevően minden egyetemnek a tanítási és kutatási célzatain kívül rendszerint nagyobb körzetre kiterjedő művelődési hatása, igen gyakran nemzetpolitikai missiója is van. Úgy vélem, hogy Magyarországnak még sok egyetemre van szüksége, s a jövő természetes fejlődése számukat lényegesebben fogja szaporítani. De jelenleg azon anyagi eszközök, a melyek állambháztartásunkban ily célra rendelkezésre állanak, azon szellemi erők, a kikre az új egyetemeken mint tanárookra, tanársegédekre stb. szükségünk van, korlátoltak: úgy hogy azon meggyőződésre jutottam, hogy egyelőre két új egyetemenél többnek létesítésébe bele nem foghatunk. Ezt a két új egyetemet is csak fokozatos fejlesztés alapján, az állambháztartásnak csak mérsékelt, több évre szétosztott megterhelésével és oly módon vélném megvalósítandónak, a mint azt a mutatkozó legfontosabb egyetemi szükségletek megkívánják s a rendelkezésre álló erők lehetővé teszik. Ha most megnevezem azon öt várost, a melyek az utóbbi évtizedekben leginkább kapcsolatba kerültek az új egyetem létesítésével, részint történelmi reminiscenciáik, részint arravalóságuk, részint nemzetpolitikai jelentőségük, részint az új egyetemért felajánlott áldozatkészségük kapcsán, megvallom, hogy nem könnyű feladat ez öt város közül kettőt kijelölnöm és hármat mellőznöm. Ez öt város tudvalevően betűrendben: Debreczen, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged.

Döntésemnél irányító elvként hatott, hogy az új egyetemeknek feltétlenül megfelelő környezetbe és szellemi légkörbe kell jutniok, s hogy legalább az egyikén rövidesen, haladék nélkül és sikeresen orvostudományi kar legyen felállítható. E feltételnek pedig az öt város közül leginkább Pozsony felel meg. Tudvalevő, hogy a pozsonyi állami kórház az ország valamennyi vidéki kórháza között a legnagyobb. Betegforgalma igen nagy, hullaanyaga tekintélyes, s azok a tradíciók, a melyek a Dunántúl és Észak-Nyugat-Magyarország népességét régebbi megszokás folytán a pozsonyi kórház felkeresésére bírták, biztosítják azt, hogy a pozsonyi orvostudományi kar mindjárt megnyitásakor olyan anyag fölött fog rendelkezni, mint a minő igen sok kisebb külföldi egyetemen nem áll rendelkezésre. Az állami kórházon kívül Pozsonyban a bábaképezde és a gyermekkórház is felhasználhatók az orvostudományi kar céljaira.

A pozsonyi állami kórház viszonyairól a következő táblázat ad tájékoztatást:

A pozsonyi m. kir. állami kórház betegállásának ápolási napok, ágyak és bonczolások számának kimutatása 1900. évtől 1910. év végéig

Év	Betegmaradvány múlt évből	Felvétetett beteg	Fogyatéék				Kórházban visszamaradt 31-ével	Ápolási napok száma	Ágyak száma	Bonzolások száma
			gyógyult	javult	gyógyu-atlan	meghalt				
1900	453	5716	2889	2063	142	507	568	187 286	700	504
1901	568	6450	3551	2205	91	501	670	233 071	750	501
1902	670	6596	3636	2241	137	490	762	270 285	750	490
1903	762	6900	3452	2581	355	550	769	290 121	800	545
1904	769	7951	3868	3064	336	600	851	310 940	850	600
1905	851	8348	3138	4058	521	638	844	327 796	850	638
1906	844	7665	3169	3469	274	672	925	325 653	900	672
1907	925	7656	3253	3472	460	628	768	322 272	900	628
1908	768	7781	3054	3666	298	610	921	321 721	1000	610
1909	921	7905	3098	3965	296	617	850	321 905	1000	617
1910	850	7620	2990	3788	246	545	901	319 772	1000	545

A pozsonyi állami kórházi épületek, azon tekintélyes javítási és új építkezési munkálatok folytán, a melyeket az utóbbi évtizedben a belügyi kormány ott végeztetett, olyanok, hogy aránylag nem túlnagy kiadással megfelelő klinikákká átalakíthatók. Tantermeket, laboratóriumokat könnyű lesz hozzá építeni, úgy hogy a kórházi intézmények a klinikai oktatás czéljainak is teljesen meg fognak felelni. Új nagyobb szabású építkezésekre csak az elméleti (boncztani, élettani stb.) szakon lesz szükség, úgy hogy az orvostudományi karnak fokozatos felállítása Pozsonyban rövid idő alatt sikeresen keresztülvihető.

Az orvostudományi karral kapcsolatosan matematikai és természettudományi kart is kell majd Pozsonyban felállítani. Az orvosképzésnek tudvalevően szüksége van ugyanazon természettudományi intézetekre, a melyek a matematika-természet-tudományi kar felállításának legköltségesebb részét alkotják. Erre vonatkozólag is ki kell emelnem, hogy Pozsony a természettudományok művelésének terén értékes tradíciókkal – csak a pozsonyi, egy évszázadnál is tovább fennálló Természettudományi Társaságra utalok – és nagy értékű gyűjteményekkel bír. A pozsonyi kir. jogakadémia helyébe pedig könnyen állítható fel a jog- és államtudományi kar. E jogakadémia úgy tradíciójánál, mint látogatottságánál fogva mindig előljárt az ország jogakadémiai között s közéletünk sok nagy férfija ott nyerte kiképzését, tanárai közül sokan foglaltak el Budapesten vagy Kolozsváron egyetemi tanszéket.

Pozsony városának múltja, szerepe hazánk történelmében érzelmi szempontokból is kijelölik e várost egyetem székhelyévé; hisz Pozsony volt Magyarország koronázó városa és az országgyűlés székhelye. Egyetemi tradíciói is vannak e városnak: I. Mátyás és ifjabb Vitéz János több mint 400 évvel ezelőtt ott állították fel az »Academia Istropolitana«-t, a melyen oly tudósok működtek – csak Johannes Müller Regiomontanust említem, – kiknek híre egész Európára elterjedt.

De Pozsony mint modern város, lakosságának műveltségénél fogva, valóban városi jellege s az utóbbi évtizedekben egyre fokozódó gazdasági, ipari életének fellendülése miatt is a legméltóbb székhely egyetem befogadására. Gyönyörű környezete, parkjai fölülte alkalmassá teszik, hogy ott internátusokat létesíthessünk. Pozsony város földrajzi fekvése pedig olyan, hogy egész Nyugat-Magyarország természetes középpontját alkotja. Biztosan remélhető, hogy a Dunántúl és Észak-Magyarország ifjúságát, de még a most ausztriai egyetemekre járó hallgatókat is magához fogja vonzani. Pozsony mellett és Pozsony ellen sokszor felhozták e város közelségét Bécshez. Már Trefort Ágoston is kifejezte abbéli nézetét, hogy e közelség a pozsonyi egyetemnek csak előnyére válhatik, mert ha nem diadalmaskodik is a pozsonyi egyetem a bécsi fölött, mégis oly versenyre fog ösztökéltetni, a mely a pozsonyi egyetemnek csak előnyére válhatik. Berzeviczy Albert is előnyösnek tartja Bécs közelségét. Mások Bécs közelségét veszélyesnek ítélték, s attól tartanak, hogy a pozsonyi egyetem önálló magyar szellemű fejlődése e közelség miatt szenvedhet. Én ez utóbbi aggodalmakban nem osztozhatom. Magyarország nemzeti kulturája ma sokkal szilárdabb s maga Pozsony városa sokkal magyarabb, semhogy nekünk Bécs közelségétől tartanunk kellene. Az egész kérdést abban a szellemben ítélem meg, mint a hogy azt Pasteur híres mondásával jellemezte: »A tudomány nemzetközi, a tudósok azok, a kik hazafias irányban működnek«. Ha van mit tanulnunk a nyugati kulturától, s így a bécsi közeli egyetemtől is, csak hadd szívják azt magukba a pozsonyi egyetem tanárai és értékesíték nemzeti irányban, hazai műveltségünk érdekében. De bizonyos az is, hogy az egyetemnek Pozsonyban való felállítása csak erősítheti a magyarság posztíóját az északnyugaton. Különösen azért remélek sokat e tekintetben a pozsonyi egyetemről, mert bízom benne, hogy ez egyetem a University Extension, az egyetemi szabad oktatásnak kiterjesztése útján hatását ki fogja terjeszteni mindazon városokra, a melyek Pozsonyt oly nagy számban körülveszik. Pozsonyból s a környező városokból, egyetemi befolyás alatt kell megindulnia annak a munkának, a melytől remélhetjük, hogy a nemzetiségeket a magasabb műveltség segítségével hozzuk közelebb a magyar eszmékhez. Bár a városok hozzájárulásának mértékét nem tekinthetem döntő körülménynek annál a kérdésnél, hogy hol állítsunk fel egyetemet, mégis fel akarom említeni, hogy Pozsony városa is jelentékeny összeget ajánlott fel az új egyetem céljaira és hogy a pozsonyi egyetem számára tekintélyes alapítványok is állanak rendelkezésre.

A legalkalmasabb milieu, és az annyira sürgős orvostudományi kar felállítására legkedvezőbb feltételek voltak tehát azok a mozzanatok, a melyek engem arra indítottak, hogy az új egyetemek székhelyének megválasztása kérdésében elsősorban Pozsony mellett fogaljak állást. Közelfekvő gondolat, hogy a másik egyetemet oly vidéken létesítsük, a melynek lakós-

sága tiszta magyar és hogy különösen az Alföldre gondoljunk, a mely nemzeti létünkre oly fontos. A választásnak tehát kétségkívül Debreczen és Szeged között kell történnie. Mindkét város egyaránt büszkesége az országnak, s mindkét város az egyetem iránti lelkesedésnek messzemenő, nagy anyagi áldozatok felajánlásával adott kifejezést. Ha ezidőszert Debreczen mellett foglalok állást, ez azért történik, mert a debreczeni református főiskola évszázados, fényes múltja, Debreczen városának közművelődési hagyományai annak elismerésére kényszerítenek, hogy az Alföld városai közül Debreczen formálhat jogot elsősorban egyetemre. Bizonyos az is, hogy a debreczeni egyetemnek nemcsak az a feladat fog jutni, hogy az Alföldnek és a magyarságnak legyen művelődési középpontja, hanem az is, hogy hatását kiterjessze északra és észak-keletre, és biztosítsa ott a magyar tudományosság és szellemi élet térfoglalását.

Szeged jogos aspirációit a nem túl messze jövőben talán más főiskolai szervezettel fogja kielégíthetni. Nézetem szerint az Alföld délvidékének oly berendezések felelnének meg legjobban, a melyek gazdasági, kereskedelmi és technikai téren nyújtanak alkalmat a felsőbb képzésre.

Az új egyetemek csak fokozatos fejlesztés alapján állíthatók fel. Szem előtt tartandó, hogy a rendelkezésre álló anyagi eszközök korlátoltak. Ezért annak kiválasztásában, hogy mit szervezünk előbb és mit később a legnagyobb óvatossággal és tárgyilagos bírálgatás alapján kell eljárunk.

Mindkét egyetem számára a fejlesztés programját, – legalább is az első tíz esztendőre, 1912–1921-re kell megállapítanunk, amely időszakra nézve a törvényjavaslat 3. §-a a beruházási és rendes költségek iránt határozottan intézkedik.

A mint ezt már fentebb érintettem, Pozsonyban kell okvetlenül az annyira szükséges új orvostudományi kart felállítani. Ennek felállítása maga után vonja szükségképen a matematikai és természettudományi karnak szervezését. E két fakultáshoz harmadiknak a pozsonyi kir. jogakadémia helyébe állítandó jog- és államtudományi kart tervezem. Egyéb fakultásokat a közel jövőben Pozsonyban nem vélek megalkothatni.

Debreczenben viszont az 1912–1921-es időszakban a református hittudományi, a jog- és államtudományi, a bölcsészet-, nyelv-, történettudományi, a matematikai és természettudományi, összesen tehát négy kar felállítását tervezem.

A két új egyetem székhelyének kijelölése és fejlesztési programjának vázlása után, ki kell jelentenem, hogy összes egyetemi tervezéseimnél az az irányító eszme vezetett, hogy csakis állami egyetemek felállítására szabad törekednünk. A nélkül, hogy azt a bonyodalmas jogi kérdést elemezném, a mely a felekezeteknek u. n. egyetemállítási jogával kapcsolatos, ki kell jelentenem, hogy felekezeti egyetemek létesítését időszerűnek nem tartom. Minden egyéb érvet mellőzve, csak azon nagy feladatokra utalok, a melyek a felekezetekre az alsóbb fokú iskolaügy terén nehezedenek. E feladatoknak a felekezetek ma is csak nagyfokú állami támogatással tudnak megfelelni, úgy hogy helytelen volna, ha erejüket messze meghaladó vállalkozásokba – mint a minő egyetemek felállítására és fentartására – bocsátkoznának.

Érintenem kell továbbá, azt a másik problémát is, a mely már sok ellentmondó vélemény nyilvánítására adott alkalmat: a szakiskola és az egyetem fogalmának szembeállítását. Az a kívánság, hogy az egyetemi hallgatók ne csak szakképzésben részesüljenek, hogy belőlük ne csak »mesteremberek« neveltsenek, helyes, mert az egyetemi képzés jellege éppen ennek tudományos színvonalában rejlik és abban, hogy az egyetemi oktatás mindig az egész emberi tudást, vagy legalább is a szakiskolai képzettségénél sokkal szélesebb körű tudást tart szem előtt. De ez az irányzat, ez a tudományos szellem meglehet oly intézeten is, a hol esetleg egyes karok hiányzanak. Tapasztalatilag tudjuk, hogy az egyetemek egyes karai bizony meglehetősen elszigetelten élnek egymástól; úgy a tanárookra, mint az ifjúságra áll ez. Igaz, hogy az összes karoknak egymás mellett való fennállása megadja a hallgatóságnak a lehetőséget arra, hogy a másik karon tanított tárgyakkal is megismerkedjék, de ha valóban szüksége van a hallgatóságnak oly előadásokra, a milyenek a saját karukon nem tartatnak, erről megbízások útján is történhetik gondoskodás.

Helytelen, elhibázott dolog lenne azonban, ha az egyetemek típusának megválasztásában egyszerűen a külföld példája után indulva, az egyik vagy másik típus mellett dönténének. Mindig veszélyes dolog, ha valamely nemzet más nemzet intézményeit egyszerűen átülteti, vakon követi a példát és nem mer saját szükségleteinek megfelelő intézményeket teremteni. Ilyenformán az idegen talajból eredő intézmény rendszerint vagy nem ver gyökeret a hazai talajban, vagy csak külsőleg, névre-alakra ugyanaz, de tartalma, életműködése más. Sőt az a veszély is fenyeget, hogy gyakran beérjük azzal, hogy valamely intézményt névleg, külső szervezetében megalkotunk, s azt hisszük, hogy ezzel megoldottuk a feladatot, s önönmagunkat ámitva nem is vesszük észre, hogy az a feladat, a mely idehaza valóban megoldandó volna, ezen meg nem felelő idegen intézmény révén nem nyert megoldást.

Megjegyzendő különben, hogy újabban a külföldön is lényegesen megváltoztak az egyetemek típusáról táplált nézetek. Nem utalok az Egyesült-Államokra, a hol az egyetemek igen sok oly feladatot teljesítenek, a melyek régebben az egyetemi oktatás körén kívül estek. De Angliában is egyes egyetemeken új fakultásokat állítottak fel és meglevő intézményeknek egyetemi szervezetekbe való összefoglalása útján új egyetemi típusokat létesítettek. Franciaországban is a kisebb egyetemek az élet szükségleteihez igyekeznek alkalmazkodni azzal, hogy a meglevő fakultásokhoz csatolnak részben tudományos, részben gyakorlati rendeltetéssel bíró intézeteket, s ezek útján az egyetemek hatáskörébe vonnak olyan pályákat, a melyeken azelőtt az egyetemi képzés ismeretlen fogalom volt. De Németországban is észleljük, hogy egyrészt a kereskedelmi, mezőgazdasági és társadalmi tudományok az egyetemeken vagy azoktól külön álló főiskolákon is széleskörű művelésben részesülnek, másrészt a jogi és közigazgatási képzés terén a tudományos egyetemes oktatás mellett a szakképzésnek jut nagyobb tér; ezenkívül az egyetemi oktatástól független, tisztán a tudományos kutatást szolgáló intézeteket is szaporítják. Általában pedig Németországban is egyre erősödnek azok az áramlatok, a melyek az egyetem régi típusával szemben követelik, hogy az egyetemek jobban alkalmazkodjanak az újkori élet szükségleteihez.

Ha felállítjuk az ellentétet, melyet már előbb érintettem, a szakiskolai képzés és egyetemi képzés között, feltétlenül az utóbbi mellett foglalok állást. De e kérdésnél is szükséges különbséget tennünk, s óvakodnunk kell attól, hogy doktrinaer álláspontra helyezkedjünk. Tisztában kell lennünk azzal, hogy egyetemeinket túlnyomó többségben olyanok keresik fel, a kik nem akarnak tudósokká lenni, sőt talán tudományos képzettségre sem aspirálnak, hanem szakképzést akarnak szerezni különböző gyakorlati életpályák számára.

Ha tehát az egyetemet mint tisztán a tudományokat művelő intézményt fogjuk föl, könnyen bekövetkezik, hogy a hallgatóság túlnyomó része nem sajátít el tudományos képzettséget, mert erre nem is törekszik, de viszont megfelelő szakképzettségre sem tesz szert, mert az egyetem ennek nyújtására nincs megfelelően berendezve. A helyes megoldás a hazai viszonyok között abban rejlik, hogy az egyetemnek tudományos alapon felépülő jó szakképzést kell nyújtani. Az a körülmény, hogy az egyetem szakképzés adására is berendezkedik, mit sem von le magasztos tudományos jellegéből. A professzorok, az egyéb tanszemélyzet, s az erre vágyó hallgatóság számára megmarad a kutatás, a búvárkodás szabadsága, s megmaradnak az intézetek és alkalmak e kutató szellem érvényesítésére.

Azt hiszem, talán nem mondok olyasvalamit, a mi az egyetemek magasztos feladatát veszélyeztethetné, ha azon óhajnak adok kifejezést, hogy az új egyetemeket közelebb akarom hozni az élethez, s úgy vélem, hogy legújabb egyetemi paedagógiai eszközök alkalmazása leginkább biztosítja majd, hogy az ifjúság nagy tömege többet fog tanulni s jobban lesz kiképezhető, mint eddig. Nagy jelentőséget tulajdonítok azon új feladatoknak, a melyek újabban az egyetemekre vagy egyetemi előadásokra hárulnak és az University Extension, az egyetemen rendezett esti előadások, az egyetemi társadalmi telepek stb. jelenségeiben mutatkoznak. A University Extension terén, a mint tudjuk, a nagy angol egyetemek voltak a kezdeményezők, s e téren Anglia, Amerika, de a continens számos állama is, más-más formában, már is nagy eredményeket ért el. Jellemző, hogy a lipcsei egyetemek jubileuma alkalmából Wundt mutatott rá arra, hogy az egyetemek számára az University Extension-ban nagy jelentőségű új tevékenység és feladatkör nyílik. Én a mi új egyetemeinken intézményileg is biztosítani óhajtom az University Extensiont, s azt óhajtom, hogy ezen egyetemek hivatalosan vegyék munkaprogrammjukba az egyetemi oktatás terjesztését. E tekintetben is közelebb kerül majd az egyetem az élethez. Bízom benne, hogy ennek meg lesz a kettős üdvös hatása. Az egyetem nagyobb körökben, felnőtteknek is folyton hozzáférhetővé teszi az ismereteket, a legújabb kutatásokon alapuló tudást és ezzel fokozza a közművelődést. Viszont az egyetemek előadói, a kik állandó érintkezésben vannak az élettel, a gyakorlati feladatokkal, mind tanítási módszereik, mind általános életfelfogásuk tekintetében nyereségre tesznek szert. Az egyetemnek és az életnek kapcsolata meghozza majd fokozott mértékben azt a gyümölcsöt is, hogy a nagy társadalom szeretettel viseltesse egyetemeink iránt, büszkén emlegesse őket, tudjon is róluk.

Fontos körülmény az előbbieik megvalósítására az, hogy az egyetemek, illetőleg hatáságuk talán valamivel nagyobb cselekvő szabadsággal rendelkezzenek, mint a hogyan a régi

egyetemek történeti fejlődése magával hozta. E kérdés természetesen összefügg az egyetemi autonomia ügyével.

Az egyetemi autonomia jelentősége is ma már egészen más, mint volt századokkal ez előtt. Sem a pallosjogot, bíraskodást, sem az asylumnyújtás jogát nem érthetjük ma már rajta. Az egyetemi autonomia valódi, nagy, modern jelentősége kettős: egyrészt az egyetem, illetve az egyetemi karok vannak hivatva az adminisztrációnak egy jó részét saját hatáskörükben elvégezni azért, mert ezt jobban, gyorsabban, gazdaságosabban tehetik, mint bürokratikus igazgatás mellett. Másrészt az egyetemi autonomiának az a valódi tartalma, hogy az egyetem és a karok kezdeményezhessenek, vagyis, hogy az oktatásügy és a tanítás érdekében gyorsabban tudjanak alkalmazkodni az élet szükségleteihez és követelményeihez, koruktól el ne maradjanak, rá irányító befolyást gyakorolhassanak. Számos példát idézhetnék nemcsak az angol, hanem a francia és német egyetemek legújabb történetéből is, a melyek ily irányzatokat árulnak el. Az egyetemek, a mint történetük mindenfelé igazolja, rendszerint conservatívek. A szervezésükben kell tehát olyan módon eljárni, hogy ezen conservativismus tiszteletben tartása mellett, a mely az állandóságot biztosítja és megóv a hiábavaló kísérletezésektől, azért meglegyen a lehetősége a folytonos haladásnak és alkalmazkodásnak is.

Ugyanezen cél irányában töreksem akkor is, a mikor a tanszemélyzet tekintetében bizonyos újításokat kívánok életbe léptetni. Tervem, hogy az új egyetemeken ne csak állandóan alkalmazott tanárok legyenek, hanem megbízások alapján is akarok egyes feladatokat megoldatni, hogy így kiváló gyakorlati emberek tapasztalataikat, tudásukat időről-időre az egyetemre vihessék. Az eddigi éves vagy féléves cursusokon kívül több heti cursusokra is gondolok, a melyek egyes speciális tárgyakkal vagy gyakorlatokkal foglalkoznának.

Az új egyetemek felállításával együtt már is be kell jelentenem, hogy a tandíj kérdését is föltétlenül rendezni kívánom.

Megállapíthatjuk, hogy a legtöbb államban az egyetemi tandíjak jóval magasabbak, mint nálunk. Továbbá, hogy egyetemi tandíjaink viszonyítva középiskoláink vagy egyéb felső intézeteink tandíjához, ugyancsak aránytalanul alacsonyak. Végre, hogy oly nagy összegeket kitevő tandíjelengedések, mint egyetemeinken, sehol másutt nem találhatók. Vizsgadíjaink is sokkal alacsonyabbak, mint bárhol a külföldön.

A pénz vásárló erejében bekövetkezett hanyatlásnak természetes folyománya, hogy a határozott összegekben megállapított díjakat emelni kell. A tandíjak emelésében, a mint azt megfelelő részletes szabályozással tervezem, nem szabad antisocialis irányzatot látni. Mert azon messzemenő gondoskodást, a melyben a szegény sorsú, jó előmenetelű egyetemi hallgatók eddig is részesültek, a jövőben még fokozottabban óhajtom alkalmazni. A tandíjemelés tehát inkább csak a vagyonos elemeket terheli, s lehetővé teszi, hogy a tandíjelengedést a méltányos esetekben továbbra is széles mederben gyakorolhassuk. De a tandíj emelésére, különösen Budapesten, azért is szükség lesz, mert ebben látom egyik fontos eszközét annak, hogy az egyetemi hallgatóságot Budapesttől elvonhassuk s a vidéki egyetemek felkeresésére ösztönözzük.

Bízom benne, hogy a két új egyetem székhelyét úgy sikerült megválasztanunk, hogy a két új egyetem gyors felvirágzását várhatjuk. A hallgatóság tényleges decentralisatióját pedig elő akarom mozdítani azzal, hogy az új egyetemekre kitűnő tanerőket, igazi tehetségeket szándékozom megnyerni, továbbá, hogy internátusok felállításával és az új tanítási módszerek alkalmazásával vonzóvá akarom tenni az új egyetemek látogatását. Remélem, hogy azon városok, a melyek e törvényjavaslat rendelkezései szerint új egyetem székhelyévé válnak, áldozatkészségüket, ragaszkodásukat nemcsak az új egyetem alapításakor, hanem a jövőben is mindenkor megmutatják.

Az egyetemek számának szaporítása, meggyőződésem szerint, nem vonja maga után szükségképen a szellemi proletariatus növekedését. Mert nem abban látok bajt, vagy beteges tünetet, hogy sok azoknak a száma, kik magasabb képzettségre törekcsenek s az egyetemetek felkeresik. A bajt inkább abban látom, hogy az egyetemet elvégzettek igen nagy száma törekszik állami vagy más közellátásra. Ez utóbbi bajon valamikor a minősítési törvény megfelelő változtatásával is lehet segíteni. De segíthet e bajon az is, ha a magyar társadalom nagy rétegeiben gyökeret ver az a tudat, hogy azok, a kik az egyetemi képesítéshez nem kötött gyakorlati pályákra mennek, hivatásukat e pályákon is csak jobban, fokozott eredménnyel teljesíthetik, ha egyetemi műveltségre tesznek szert.

Az új egyetemek, a melyeknek a jelen törvényjavaslat mintegy alapkövét teszi le, a mikor egyrészt a régi egyetemek túlterheltségén könnyíteni fognak, másrészt a tudományok művelése, a magasabb szakképzettség számára új góczpontokat fognak alkotni: a magyar közművelődési ügyet lényegesen előbbre viszik. Folytonos, kitartó, előrelátó munkára, a nemzetnek, az egész magyar társadalomnak áldozatkészségére és az összes egyetemi körök lelkes kötelesegteljesítésére lesz szükség, hogy a magunk elé kitűzött magasztos czélt elérhessük.

Budapest, 1911. évi deczember hó 1-én.